

KORSZAKOKAT ÁTFOGÓ MUNKÁSSÁG

KOMLÓS ALADÁR: *Kritikus számadás.*
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977.

Komlós Aladárt hiába csábította a lírai kifejezőmód és a regény műfaja — végül mégis (és mindig) hű maradt fő műfajához: a kritikához és az irodalomtörténethez. De az élesebb szemű olvasó még mindig felfedez az idős irodalomtörténész, kritikus írásaiban is valamilyen lírai indulatot, szenvedélyeséget, amely megkülönbözteti őt szárazabb stílusú irodalomtörténész társaitól. S a regényíró Komlós Aladár látását is „hasznosította” az irodalomtörténész, ugyanis ő „belülről” látta és látja az epikai művek fonákságait, buktatóit. A XIX. század második fele magyar irodalmának (Vajda, Komjáthy, Reviczky stb.) talán legjobb ismerője, kutatója most *Kritikus számadás* címmel válogatta össze legfontosabb kisebb terjedelmű tanulmányait, kritikáit. A címre érdemes utalni: a kritikus számadása ez a kötet, s egyben önkritikus számadás is, hisz nem egyszer vitatkozik önmagával. Ezt a végtelenül rokonszenves, önkritikus szemléletet hadd igazoljuk azzal, hogy a Bródy Sándorról írt, eléggé kemény kritika után a kötet végére illesztett jegyzetekben hozzászól: „Bródy Sándorról el kell ismernem, hogy több méltánylást érdemelt volna, mint amit cikkemben kapott.”

A *Kritikus számadás* című kötetének gerince a kortársairól írt cikkeit tartalmazza. Az első fejezet egy töredékes, rejtett irodalomtörténet egy-egy része. Egyik fő problémája volt a „második nemzedék” jelentkezése a Nyugat nagy első nemzedéke (Ady, Babits, Móricz stb.) után. Vitatkozik az irodalomtörténet teljes mechanikus szemléletével, mely csupán a születési év (évtized) alakulása szerint csoportosította a század elejének magyar íróit. Igaza van Komlós Aladárnak, ki túllépett ezen, tágabb horizonttal nézte irodalmunkat, hozzátartozónak vélte az emigrációban és a szomszéd országokban élő magyar írókat (Gaál Gá-

bort, Déry Tibort és másokat). Közös vonásként nyugtázta azt, hogy e generáció tagjai „elmozdultak” a Nyugat első nemzedékének látásától, szemléletétől, a tudatosabban szociális igényű irodalom hívei voltak, kik „lemondtak a szépség és a harmónia hagyományos formáiról”.

Végtelenül érdekes és tanulságos, amit Komlós Aladár a nemzedék-problémáról mond. Egyrészt a nemzedékké váláshoz az ellenfél legyűrése szükséges, másrészt határozott program és szervező kell. Ez hiányzott a második nemzedékből. Irodalomtörténeti fontosságú az 1925—26-os fordulat felismerése, mely után részben megnövekedett az avantgarde szerepe, másrészt (mai szóval élve) „kétfrontos” harc alakult ki. Hasonlóképpen korszakváltó mozzanatot jelez a szerző a későbbi, kötöttebb formához való visszatéréssel. (A Nyugattal való szembefordulás írói magatartása Szabó Lőrincben és Németh Lászlóban élt.) Az előbbi tanulmány mellé kívánczok *A háromfelé szakadt magyar irodalom* című, melyben a Nyugat és az Akadémia közti ellentét mellé társítja a harmadikat: hogyan távolodnak el egymástól a Nyugat és a fiatal írók. És észreveszi, hogy a „mai ember a szépségnek sem hisz állandó és biztos ismérveiben.” Komlós Aladár ebben az időszakban a fő változást a lírában látta (*A líra fordulóján*). Úgy vélte, hogy a líra a napló és a hírlapi tárca „síneire” téved. Elgondolkoztatja az, hogy a költemények egy részéből a versszerűség legfőbb eleme kiveszett, szinte már prózává válik. De a verset „rehabilitálni” szeretné: megmenteni, megőrizni a kötöttséget. „A kötött vers edény, amelybe a képek tömegét úgy kell belepréselni.” Épp a kötöttség teszi igazán verssé a verset — vallja a szerző. „A versszerűség hiteti el az olvasóval, hogy a versben csak fontos és lényeges szavak maradtak, mert a kötött forma kiszorított belőle

minden henye és fölösleges elemet... — írja. S e korszak „képzeletbeli” Komlós Aladár-féle irodalomtörténetéhez illeszkedik a következő láncszem: a magyar avantgarde mesterének, Kassák Lajosnak a bemutatása. A „hírhejt” Kassák a versben fejezte ki magát, Komlós a kevésbé ismert prózairót is vallatóra fogja (*Misilló királysága*), melyben a magyar népies irodalomtól való teljes elfordulást a kedélyeskedés teljes hiányában látja. A botrányt kiváltó verseit is józan mérséklettel szemléli, sokat csak „kísérletnek” nevez, de nem érti azzal egyet, hogy egyszerűen elveszték azokat. Majd a század első felének irodalmában jelentkező újfajta népiességet hasonlítja össze a régivel. Visszapillantva a múltba, felhívja a figyelmet arra, hogy milyen veszélyes a csak a népköltészetből való táplálkozás. Még Arany is azt vetette fel, hogy csupán bizonyos műfajokban indokolt a népiesség (pl. a lírában főleg a dal lehet népies — ellentétben a regénnyel, novellával, drámával). A népiesség túllép korábbi keretein: „a parasztságban egy gyökeresebb magyarságot és egy ösztönösebb műveltséget vélnek érvényesüléshez juttatni” — veszi észre. Felveti a népies és urbanus elkülönülés problémáját, és irodalomtörténeti élelátással és bölcsességgel mindkettőben megtalálja a maga értékeit. („De attól, hogy szeretem az intellektuális és városi Márait és Szabó Lőrincet, miért ne szeretném a népi Illyést és Tamásit is?” — írja.) Ide kapcsolható Németh László Tanújáról írt tanulmánya, mely az író „üdvösségkereső lényét”, fő eszméinek „önállótlanágát” (Ortega!) bizonygatja, ugyanakkor elismeri, hogy a nagy összefüggésekben gondolkodó író becslői, lényének szerencsés vonását: az élvező és az aszkéta együttesét. S e korszak felvázolt irodalomtörténetéhez tartozik a József Attila halálára írt búcsúztató: „véghoz vitte költészte gyönyörű csodáit”. (Itt említhető a József Attila emlékkönyvbe írt 1954-es tanulmánya, mely alapvető politikai kapcsolatok tisztázását vállalta.) Szintén későbbi cikk a Szabó Lőrincet újra felfedező írás — hosszú hallgatás után — és a Radnótit olvasó iro-

dalomtörténész világos gondolatai a mártírhálált halt költőről.

A kritikus azonban sohasem hallgatott el. Az irodalomtörténész nagyobb távlatot, szélesebb horizontot igényel, követel írásaiban. Ez beleszövődött a kisebb írásokba is. S mindig ott élt soraiban a kritikáért sok mindent (még a szépíró is) feláldozó író. Komlós Aladár egy nagyobb tanulmányban rajzolta meg e műfaj elméleti hátterét (*A kritika*), melyben többek között ezt vallja: „Nem kritikus az, aki csak az eszmei mondanivalót fogja fel, aki nem ismeri a művészi szépség gyönyörűségét és akinek szűk a befogadó skálája, azaz még a műszugesztíója alatt sem tud számára szokatlan lelki tartalmakkal és kifejezőmódokkal „együttrezegni.” Bár szereti Márait, mégis bírálja regényeinek „szervi hibáit”, „konferáló” jellemfestését. Zsolt Béla túlzottan utálkozó szemléletét, polgárvesező meghasonlottságát vizsgálja. Bár nagyra értékeli Németh László Tanúját, de nagyság-komplexumát és sértődékenységet sem felejtí. (Természetesen ma már vitakoznunk lehet és kell Komlós Aladár azon megállapításával, hogy Németh László „bizonyára nem klasszikus író”... Itt a tanulmány korai megírása is jelzi, hogy akkor úgy gondolkozott az íróról.) S életkora, széles ismeretése is lehetővé teszi, hogy a számkra ismeretlen, korábban történt eseményekre hivatkozva vitakozzon kortársaival. Például „kétkedik” Gellért Oszkár visszaemlékezéseinek pontosságában: a Nyugatból való esetleges kiválás gondolatát, tervét kérdőjelezi meg. Mécs László verseinek „könnyű fajsúlyáról” ír, fantáziáját erőtlennek nevezi. Karinthy Frigyes *Holnap reggeljének* bírálatában a tragikomédia műfaját tartja nem megvalósultnak, s úgy érzi, hogy az író a novella műfajában alkotott jelentőset. Földi Mihály regényében a zsidókérdés sikerületlen felvetését kritizálja (*A Halasi-Hirsch fiú*). Móricz Uri *murijának* egyik problémáját abban látja, hogy a „regény főhősének tragédiája szinte érdektelenné válik a magyar élet széles rajza mellett”. (Ma talán jobbnak tartja az irodalomtörténet az Uri murit, de a *Kivilágos*

kivirradtigot természetesen tökéletesebbnek ítélik meg.) Olykor éles szemmel apróbb jelenetek nem eléggé hiteles voltát veti fel (Márai: *Bébi vagy az első szerelem*). Aszlányi Károly tehetségében bízunk, de több küzdést vár tőle. Gelléri Andor Endre regényének túlzottan erős képszerű hatását teszi a bírálat tárgyává.

Komlós Aladár kötete műfaji tekintetben is sokszínű: terjedelmesebb irodalomtörténeti tanulmány váltakozik kisebb kritikával és olvasónaplóval. E nagy látóköri, finom ízlésű, szenvedélyes hangú

kritikus (aki nyolcvanöt éves!) e kötettel és *A pálya végén* című önvallomással eredeti módon tekint vissza korszakokat átfogó munkásságára, életére. (Számos irodalmi barátsága eredeti módon színezi írásait!) Öregén visszapillantva pályájára, önkritikusan szól: „En az öregség miatt nem sokat szenvedek, a halálnak is félelem nélkül nézek elébe. Inkább azt fájjalom, hogy mérlegemmel nem vagyok megelégedve.” De az olvasó meg fog győződni Komlós Aladár gazdag életművének ma is izgalmas, vitára is készítő frissességéről. Ez is teszi maradandóvá.

SZEKÉR ENDRE

Az ÜZENET szerkesztősége

PÁLYÁZATOT ÍR KI

a folyóirat új fedőlapjának elkészítésére.

A lap nagysága és a fedőlap szövege változatlan marad.

A pályázaton jugoszláv állampolgárok vehetnek részt. Egy szerző több művel is pályázhat.

A beküldési határidő 1977. november 1.

A pályaművek, amelyeken föl kell tüntetni a szerző teljes nevét és pontos címét, a következő címre küldendők: Üzenet szerkesztősége, 24001 Subotica, Trg slobode 1. Postafiók 62.

A szerkesztő tanács tagjaiból és képzőművészekből álló bizottság a legjobb munkát ezer dináros díjjal jutalmazza.

A zsüri döntését 1977. decemberi számunkban teszszük közzé.